

۳۸۸۶۸

۱۳۸۰ / ۹ / ۲۰

دانشگاه قم

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

موضوع:

اصالة الصحة در اعمال از دیدگاه امامیه

015270

استاد راهنما:

آیت‌الله حاج حسین کریمی

استاد مشاور:

حجة الاسلام سیدعلی اصغر موسوی رکنی

نگارش:

محمدامین ولدان زوج

تابستان ۱۳۸۰

۳۸۸۶۸

تشکر و قدردانی:

«قبل از هر چیز حمد و سپاس برای خداوندی سزااست که نعمت وجود به ما بخشید و ما را از موهبت بزرگ اسلام و شیعه بودن برخوردار ساخت، تا در ضلالت و گمراهی نباشیم. و سپس بایستی درود و رحمت بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام فرستاد، که واسطه‌های این خیر کثیر هستند و آنگاه سپاس و تشکر خود را خدمت استاد راهنمای بزرگوار، آیت‌اله حاج شیخ حسین کریمی و حضرت حجة الاسلام و المسلمین آقای سیدعلی اصغر موسوی رکنی، که مشاوره اینجانب را بر عهده داشتند، تقدیم می‌دارم.»

و نیز از مجموعه تحصیلات تکمیلی دانشگاه جهت کمک و همراهی برای تسهیل در کارهای اداری قدردانی می‌نمایم.

تقدیم نامه:

«السلام علیکم یا اهل بیت النبوة»

«گرچه تلاش ناچیز این بنده حقیر در تألیف رساله موجود شایسته تقدیم به این خاندان پاک علیهم السلام نیست اما چون با کریمان کارها دشوار نیست این اثر را تقدیم می‌کنم به آنان که خاک را به نظر کیمیا کنند. شاید که توشه‌ای برای آخرتم باشد.»

چکیده

«رساله موجود، در خصوص یکی از مهمترین و پرثمرترین قواعد فقهی نگارش یافته، که اهمیت و ارزش آن بحدی است که در خصوص آن گفته شده که اگر این قاعده نباشد، اختلال در نظام معاش و معاد مردم حاصل می‌گردد؛ که هم دارای بعد اخلاقی و هم زمینه‌های متعدد فقهی است. در این رساله اصل صحت در نزد امامیه مورد بررسی قرار گرفته؛ که در ۴ فصل نگارش یافته است.

فصل اول کلیات است که شامل مقدمه و پیشینه بحث، تعریف لغوی و اصطلاحی قاعده، اصل، صحت و عمل می‌باشد. ضمن اینکه پس از تعریف اصل و قاعده به تناسب تفاوت قاعده فقهی با قاعده اصولی و مسأله فقهی بیان گردیده است. و نیز در بحث تعریف صحت، اقسام آن و تعریف احکام تکلیفی و وضعی بیان شده. پس از آن موارد استعمال کلمه صحت و تفکیک محل نزاع در اصل بیان گردیده است. سپس با بیان انواع تقسیم‌بندی‌هایی که نسبت به قواعد فقهی صورت گرفته جایگاه این قاعده در میان دیگر قواعد فقهی تبیین شده.

در فصل دوم اصل صحت در عقود و ایقاعات بدلیل اینکه از حیث مدرک و اختلافی که در طرح بحث آنها بین برخی علماست و گاهی جدا مطرح شده؛ در اینجا نیز بصورت فصلی مستقل، آنهم جهت ارائه مدارک آورده شده که شامل یک مقدمه و دو بحث در شبهات حکمی و موضوعیه است.

در فصل سوم اصالة الصحة در فعل مسلم یا غیر به معنای عام که اهم شامل اصل صحت در عقود و ایقاعات است و هم غیر اینها مطرح شده؛ که با توجه به مدارک که دسته‌ای بیانگر بعد اخلاقی اصل هستند، در دو مبحث اصل صحت فقهی و اخلاقی مطالب مطرح شده. در هر کدام نیز معنی و مفهوم اصل، ادله و خلاصه مطالب مطرح گردیده. بعلاوه اینکه در مبحث اصل صحت فقهی تنبیهاتی را که علماء بزرگوار ذکر کرده‌اند، آورده شده. و نیز در همین مبحث چگونگی تفکیک اصل صحت از قاعده فراغ و تجاوز بیان شده و حدود آن از قاعده فساد تمیز داده شده است. و در نهایت، استثنائات قاعده، تعارض اصل با اصل استصحاب و جریان اصل در اقوال و اعتقادات بیان گردیده. و نیز مختصری در باره اصل صحت در اعمال کفار آمده است. در فصل چهارم خلاصه مطلب، ثمرات و نتایج اصل، امتیاز رساله و مشکلات موجود باضافه پیشنهادات در خصوص قواعد فقهی و موادی از قانون مدنی بیان گردیده است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مدخل: اصالة الصحه در اعمال از دیدگاه امامیه
۳	اهمیت موضوع رساله:
۴	هدف از تحقیق
۵	انگیزه تحقیق:
۵	مرور مطالعاتی:

۷	فصل اول: کلیات
۷	مقدمه
۸	۱- پیشینه قاعده صحت:
۱۰	۲- تعریف قاعده: (در لغت و اصطلاح)
۱۲	۳- تعریف کلمه اصل: (در لغت و اصطلاح)
۱۵	۴- تعریف قاعده فقهی
۱۶	۵- تفاوت قاعده و مسأله فقهی:
۱۷	۶- تفاوت قاعده فقهی با قاعده اصولی:
۲۱	۷- تعریف صحت: (در لغت و اصطلاح)
۲۳	۸- احکام تکلیفی و وضعی:
۲۴	۹- تعریف لغوی و اصطلاحی عمل:
۲۶	۱۰- تسمیه اصل به اسامی مختلف
۲۶	۱۱- موارد مختلف استعمال واژه صحت
۲۷	۱۲- موضوع اصل صحت:
۲۷	۱۳- تحریر محل بحث و تفکیک مباحث:
۲۹	۱۴- شیوه‌های تقسیم بندی قواعد فقهی:
۳۰	۱۵- نتیجه:

۳۲	فصل دوّم: اصالة الصحه فى العقود والایقاعات
۳۲	مقدمه
۳۵	مقام اوّل در شبهات حکمیه
۳۵	۱- دلایل اصل در عقود در مقام شبهه حکمیه
۳۸	۲- و اما اجرای اصل صحه در شبهات حکمیه در ایقاعات:
۴۰	مقام دوّم در شبهات موضوعیه

۴۴	فصل سوّم: اصالة حمل فعل المسلم و قوله على الصحه
۴۴	مقدمه:
۴۸	بخش اوّل: «اصالة الصحه اخلاقى»
۴۸	۱- معنا و مفهوم اصل
۵۰	۲- ادله قاعده اصالة الصحه بمعناى اخلاقى آن:
۵۰	۱.۲ کتاب:
۵۳	۲.۲ سنّت:
۵۵	۳- خلاصه مطلب:
۵۷	بخش دوم: «اصالة الصحه فقهى»
۵۷	مقدمه
۵۸	گفتار اوّل: تعريف و موضوع قاعده
۶۰	گفتار دوّم: ادله قاعده اصالة الصحه فقهى
۶۰	۱- کتاب:
۶۳	۲- روايات:
۶۶	۳- عموم تعلیل وارد در موارد قاعده ید:
۶۷	۴- استقراء:
۶۹	۵- اجماع قولی:
۷۰	۶- اجماع عملی (سیره عملی مسلمین)
۷۲	۷- بناء عقلاء:
۷۵	۸- عقل:
۷۸	۹- ظاهر حال مسلمان
۷۹	ارزیابی دلایل:
۷۹	گفتار سوّم: مورد اجرای قاعده و تفکیک محل اجرای آن از اصل فساد و تجاوز و فراغ
۷۹	۱- در تفکیک محل جریان اصل صحت و اصل فساد

۸۳	۲- وجه تمایز میان قاعده صحت و فراغ و تجاوز.....
۸۵	گفتار چهارم: تنبیهات اصالة الصحة فی عمل الغير (المسلم).....
۸۵	مقدمه:.....
۸۶	۱- تنبیه اول: مراد از صحت چیست؟ آیا مراد صحت به اعتقاد فاعل است یا حامل و یا صحت واقعی؟.....
۹۴	۲- تنبیه دوم: احراز صورة عمل یا عنوان عمل.....
۱۰۱	۳- تنبیه سوم: در اینکه صحت در هر موردی بحسب آن است.....
۱۰۳	۴- تنبیه چهارم: موارد اجرای اصل صحت.....
۱۰۷	۵- تنبیه پنجم: آیا قاعده صحت اصل است یا اماره؟.....
۱۱۱	۶- تنبیه ششم: اجراء اصل در صورت نسیان صورة عمل.....
۱۱۱	۷- تنبیه هفتم: در تعارض اصل صحت با اصل استصحاب.....
۱۱۶	۸- تنبیه هشتم: استثنائات قاعده.....
۱۱۹	۹- تنبیه نهم: اصل صحت در اقوال و اعتقادات.....
۱۱۹	۱.۹- در اقوال:.....
۱۲۲	۲.۹- و اما نسبت به اعتقادات:.....
۱۲۴	گفتار پنجم: اصل صحت در اعمال کفار.....

۱۲۹	فصل چهارم: خاتمه.....
۱۲۹	۱- خلاصة مطالب.....
۱۳۱	۲- امتیاز رساله و مشکلات آن:.....
۱۳۲	۳- پیشنهاد:.....
۱۳۲	۴- ثمرات و نتایج.....
۱۳۳	۵- اصل صحت در قانون مدنی:.....

۱۳۶	فهرست منابع و مآخذ.....
-----	-------------------------

مدخل:

اصالة الصحه در اعمال
از دیدگاه امامیه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مدخل

اصالة الصلحة در اعمال از دیدگاه امامیه

حمد و سپاس بیکران خداوندی را که انسان را آفرید و به او بیان و نوشتن را آموخت. و آنچه را که نمی دانست به او یاد داد. و سپاس خدائی را که شیعه را مفتخر ساخت به اینکه علوم خود را از اهل بیت وحی و عصمت علیهم السلام و وارثان پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله و آن بزرگوار دریافت کند، تا در اشتباه و خطا نماند و دچار معصیت نگشته و در نتیجه در دو سرا سعادت مند گردد. و سپاس خدائی را که باب اجتهاد و فقه را برای مؤمنین گشود تا از این طریق به منبع وحی و علوم الهی دست یابند تا گمراه نشوند. و باز حمد و سپاس خدائی را که به انسان تفکر را آموخت تا از این راه به حق دست یابد و بتواند از راه استنباط، فروع احکام خود را بدست آورد.

و سلام و درود بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام که با تلاش و کوششهای بیدریغ خود سعی در حفظ امت بر صراط مستقیم دارند. و راههای یافتن حل مسائل مختلف اجتماعی، سیاسی، فقهی، اخلاقی و... را به امت آموخته اند؛ که از جمله آنها شیوه های استنباط از منابع فقهی است؛ که کتاب و احادیث و اجماع و عقل باشد. و باز راههایی جهت حل مشکلات آنان ارائه داده اند. از جمله آشنا ساختن آنان به مسائل اصولی و فقهی و قواعد فقهی.

اگر چه در این راه نسبت به اصول و فقه اهتمام بسیاری از سوی علماء صورت گرفته که بسیار چشمگیر است. اما در برخی موارد نسبت به برخی از راههای حل مسائل کمتر بها داده شده، از جمله همین قواعد فقهی که یکی از آنها قاعده صحت است. اما بحمدالله اخیراً نسبت به این مهم کارهای ارزشمندی صورت گرفته که شایسته تقدیر و سپاس است. ولی هنوز جا دارد که کارهای بیشتری بر روی اینگونه مسائل صورت بگیرد. بهمین رو بنده کمترین نیز با توجه به وظیفه خود در تهیه رساله در دانشگاه بهتر دیدم که نسبت به این موضوع اهتمام بورزم.

اهمیت موضوع رساله:

چنانچه می دانیم انسان موجودی اجتماعی است، که بسیاری بلکه اکثر نیازهای خود چه نیازهای مادی و چه نیازهای معنوی را از طریق ارتباط با دیگران برطرف می سازد. و در این راه ادیان آسمانی جهت رفع این نیازها از طریق صحیح، قوانین و مقرراتی را وضع کرده اند، که بشر با اجرای آنها به سعادت دنیا و آخرت دست می یابد.

البته برخی از قوانین، محدود و مخصوص به یک دوره یا یک بخش از اعمال هستند. پس اهمیت آنها نیز محدود به همان دوره یا بخش می شود. اما برخی از قوانین مخصوص به یک زمان یا یک دسته خاص از اعمال نیستند؛ بلکه در همه زمانها و همه مکانها و در همه اعمال بشری تأثیر بسزا دارند؛ بطوری که بدون آنها نظام معاش و معاد بشر مختل می گردد. و همین خصوصیت باعث ارزش و اهمیت بیش از بیش این قوانین می گردد.

از جمله آنها قاعده صحت است که در مناط الاحکام در باره اهمیت آن گفته شده:

از جمله چیزهاییکه برای حفظ نظام، حجت قرار داده شده، اصل صحت در افعال مسلمین است. و عمده مقصود در این اصل اجرای آن در عبادات و معاملات خصوصاً

معاملات است. چرا که اگر این اصل حجت نباشد و بنا بر اصل فساد گذارده شود، لازم می آید که در امر بندگان اختلالی پیش آید شدیدتر از اختلالی که با نبود اصل ید پیش می آید؛ چرا که شکی نیست، آنچه در دست مردم کوچه و بازار است همگی بسبب عقودی است که در بین آنها جاری است. مثل بیع، صلح، اجاره، جعاله، مضاربه، مزارعه، مساقات و امثالهم. پس اگر بنا بر صحت نباشد، قاعده ید هم ما را بی نیاز نخواهد کرد؛ چرا که علم پیدا می کنیم که همه آنچه در دست مردم است املاک غیر است. و نیز اگر بنا بر فساد باشد، نماز جماعت و استیجار برای حج و امثال اینها تحقق پیدا نمی کند. و لازم می شود که همه تارک نماز، زکوة، خمس، طهارة و غیر آن باشند. و هر چند که این افعال از آنها صادر شود چون اصل بر فساد است، کمتر عبادتی است که قابل پذیرش است. و کمتر فعلی از شخصی صادر می شود که احتمال ریاد در آن نباشد و نیز کمتر فعلی است که قواطع و موانع دیگری نداشته باشد.^(۱)

هدف از تحقیق

نظر به اهمیت این اصل و تأثیری که در قوام نظام معاش و معاد مردم دارد و با توجه به جریان آن در کلیه ابواب فقهی من اوله الی آخره، خصوصاً در معاملات و عقد و ایقاعات و نیز با عنایت به اینکه دارای بعد اخلاقی نیز هست، تصمیم بر این گرفتم که از زوایای مختلف و از ابعاد گوناگون با این قطره از دریای بیکران علوم اهل بیت آشنا شده و از مسائل مختلفی که به برکت این اصل روشن می شود، آگاهی یابم. و از این راه برای خود ذخیره ای اندوخته سازم. ضمن اینکه آنچه را که بصورت پراکنده در کتب مختلف راجع به این اصل آمده یکجا جمع آوری نموده، که هر چند مختصر است، اما راهگشا برای تحقیقات دیگران باشد.

انگیزه تحقیق:

پس از بیان اهمیت و ارزش اصل، مشخص است که بیشترین انگیزه برای شناخت آن ایجاد شده است؛ چراکه از کاربردی‌ترین اصول و قواعد فقهی است. بعلاوه اینکه این اصل دارای یک جنبه اخلاقی نیز هست که جامعه را به سوی فلاح و سعادت رهنمون می‌شود. و همین خود انگیزه برای تحقیق پیرامون آنرا بیشتر فراهم می‌سازد. این همه یکطرف و توجه دادن استاد محترم حضرت آیت‌الله حسین کریمی نیز از سوی دیگر در هنگام تدریس به این اصل، موجبات شوق فراوان اینجانب را نسبت به بحث و تحقیق پیرامون این قاعده فراهم کرد. و همین امر بنده حقیر را بر آن داشت که پیرامون این قاعده بیشتر بدانم. امید است که با بضاعت مزجاة اینجانب و یاری خداوند رساله مفیدی فراهم آید.

مرور مطالعاتی:

بررسی این قاعده مستلزم مراجعه به کتابها و رساله‌های بسیاری بود که اهم آنها از زمان شهید اول به بعد است. اما چون تا قبل از شیخ انصاری بحث پیرامون این قاعده بصورت گسترده صورت نگرفته و تنها در برخی کتب مثل عوائد الایام، آنهم بصورت مختصر پیرامون آن بحث شده است؛ بنابراین و با توجه به عدم احاطه کامل اینجانب به مسائل فقهی و اصولی و اینکه زمان طولانی برای بررسی منابع قبل از شیخ انصاری رحمته‌الله لازم بود، بناچار در تهیه رساله بیشتر به نقل از شیخ رحمته‌الله و فقها متأخر از ایشان پرداخته‌ام. و اگر سخنی از فقهاء ماقبل از ایشان بیان می‌شود از قول علماء متأخر و شیخ رحمته‌الله می‌باشد.

فصل اوّل:

کلیات

فصل اول

کلیات

مقدمه

در فقه گسترده و پویای شیعه از وسائل مختلفی جهت استنباط مسائل فقهی از منابع، استفاده می‌شود و یک فقیه علوم مختلفی را می‌آموزد تا بتواند به حقیقت احکام فقهی دست یابد. از جمله علم لغت، صرف و نحو، منطق، فلسفه، کلام، بیان، رجال، حدیث و علوم اصول و فقه و غیره. از این میان قواعد فقهی نیز از مهمترین وسائل هستند که فقیه توسط آنها به حل بسیاری از مسائل دست پیدا می‌کند. که هر چند علماء متقدمین، از آنها برای حل مسائل کمک می‌گرفته‌اند اما آنها را بصورت یک مجموعه و یک علم مجزا قرار نداده و در حاشیه علم اصول و فقه از آنها مدد می‌جسته‌اند. اما بعدها و خصوصاً در زمان نزدیک به شیخ انصاری و همزمان با این عالم بزرگوار کارهایی برای دسته‌بندی و جمع و جور ساختن این قواعد و پرده برداری از زوایای ناشناخته آنها صورت گرفته. از جمله این قواعد قاعده صحت می‌باشد که جهت آشنایی با این اصل به بررسی پیرامون آن می‌پردازیم. و چون در کلمات علما گاه از آن تعبیر به اصل شده و گاهی تعبیر به قاعده به تعریف لغوی و اصطلاحی قاعده و اصل می‌پردازیم و در همین بحث، جایگاه آنرا در فقه و اصول مشخص ساخته تفاوت آنرا با مسائل